

SZÉCHENYI 2020

TOP-5.3.1-16-FE1-2017-00010

A helyi identitás és kohézió erősítése Polgárdi térségében

Helytörténeti tanulmányok

Készült: 2019. március

Készítette: Magyar Műemléki Topográfia Nonprofit Kft.

Polgárdi története a római hódítástól a török korig

A római hódítástól a magyar honfoglalásig

Kétségtelen, hogy a Dunántúl fontos kereskedelmi útvonalai már az őskorban is kialakultak. Az első század első felében ezek mentén vonult fel a római hadsereg, hogy Pannoniát a birodalom részévé tegye.

Ezzel a katonai-politikai aktussal vált valósággá Augustus császár álma: az egybefüggő Rajna-Duna határ Róma és a barbár germánok, markomannok, dákok, jazigok, szarmaták, stb. népek között. Ennek az akciónak keretében telepedett meg az I. század közepén az első 500 fős lovascsapat a közeli kelta település mellett, Gorsiumban (Tác). Az Itáliából Aquincum felé menő stratégiai fontosságú út itt szelte át a legkönnyebben a Sárvíz amúgy széles lápos-mocsaras világát. A tábor mellett hamarosan létrejött a polgári település, amelynek lakóit elsősorban a katonák hozzátartozói, kiszolgáló kereskedői, iparosai és hamarosan a „luxus”-hoz vonzódó környékbeli bennszülött eraviscusok adták. A 80-as években újabb katonai tábor létesült a birodalomba be-betörő markomann, quad és szarmata támadók ellen. A század végére kiépült a limes, a Duna-menti katonai táborok sorával. A belső területeken a haderő jelenléte értelmetlenné vált, a táborokat 105/106-ban kiürítették. A jó adottságú helyen még ebben az évben megindult a későbbi város építése. Traianus császár Gorsiumot szemelte ki a 106-ban szervezett alsó-pannoniai tartomány gyűlés székhelyéül. A város központjában felépült – Róma mintájára – a fórum, a capitoliumi templom és a provincia temploma, a tartománygyűlések színhelye. A központban még számos istenségnek építettek templomot. Ezeket vették körül a polgárok kőből, agyagtéglából épült házai, üzletei. A következő két évszázad alatt a város kétszer is a betörő barbár seregek áldozata lett, porig égett. Utolsó újjáépítésére Diocletianus császár alatt került sor, ekkor neve Herculiára változott. Az új várost tornyokkal erősített magas falakkal vették körül. A IV. században az újonnan alakított Valeria tartomány székhelye volt. A hunok elől menekülő germán népek betörései alapjaiban rengették meg a birodalmat. Az V. század elején lassan megszűnt a római élet, a dűledező falak közé germán népek költöztek.

Gorsiumról, a római kori életről a közel négy évtizede folyó ásatások miatt sokat tudunk. Ismerjük azonban a tágabb környék római kori lelőhelyeinek nagy részét is. A várost kisebb falvak mellett nagykiterjedésű villagazdaságok vették körül.

Polgárdi határában négy helyről ismerünk eddig római kori lelőhelyeket. Tapasztalataink szerint alapos régészeti terepbejárással egy ekkora területen még legalább 8-10 új hely válhatna ismertté. Kiscsérimajorból feliratos sírkő került a Nemzeti Múzeumba. A Tölgyfabokor-dűlőben 1920-ban szétszórta különböző korú pénzeket találtak. 1939-ben került a Nemzeti Múzeumba az Öreghalmi-dűlőből egy 14 cm magas öntött bronz Mercurius szobrocska. Mercurius (görög mitológiai megfelelője Hermész) az istenek hírnöke volt, mint hírvivő közvetített az isteni és az emberi világ között, és az alvilágba is ő vezette a halottak lelkét. Az egyik kezében pénzeszacskóval ábrázolt isten a kereskedelem, kereskedők védőszentje is volt. Polgárdiból került a Berlini Régészeti Múzeumba két bronzpálca és egy kétrészes bronzcsat a XIX. század végén.

A fent ismertetett leletek kisebb falvakat, tanyákat, temetőket jeleznek Polgárdi határában. Ezek fölé emelkedik a Somlyóhegyen előkerült római leletanyag.

Gróf Batthyány Géza somlyóhegyi birtokán ásatásokat végzett 1881-ben. Ennek eredményei zömmel középkori leleteket hoztak. Az ásatáson azonban római telepnyomok is előkerültek: kerámia töredékek, fémeszközök, tetőcserepek. Ezekkel közel egyidőben került a Nemzeti Múzeumba a későrómai kori iparművészet kiemelkedő darabja egy ezüst tripus (háromláb). Ez a darab önmagában is feltételezi, hogy Polgárdiban a IV. században magas rangú személyiség, mindenesetre gazdag polgár lakott.

Ezek a tények a kutatásban eddig is megfelelő helyen szerepeltek, mígnem a közelmúlt eseményei ismét reflektorfénybe állították leletüket. A nemzetközi műkereskedelmet és rendőrséget is megmozgató ún. SEUSO kincsről van szó.

Szakmai körökben már az 1980-as évek közepén tudtak egy 14 ezüstedényből és egy rézüstből álló késő római kori kincsleletről. A csempészett műkincs a tulajdonos megbízásából 1988-ban került árverésre, ekkor látta a közönség és a szakma is. A mellékelt dokumentumok hamisnak bizonyultak, a kincs Amerikába került. Ott azonban a törvények értelmében lefoglalták, mint bizonytalan eredetű műkincset, nyilván a nagyobb állami árverési bevétel reményében. A kincsért hárman pereskedtek éveken

át: Libanon, Horvátország és Magyarország, mint feltételezett lelőhelyek. Végül az amerikai bíróság nem fogadta el egyik fél bizonyítását sem, így a kincs maradt. Az alább elmondandókból kiderül, hogy miért is indult Magyarország a kincserért folyó perben.

Az ezüstműből készített, változatos ötvöstechnikával - öntéssel, esztergálással, domborítással, véséssel, aranyozással - ékesített 14 tárgyat a nagyméretű rézüstben rejtette el tulajdonosa - valamiféle háborús alkalommal - az ellenség elől. Az egyik darab egy 70 cm átmérőjű tál. A tál feliratából kiderül, hogy azt feltehetően Nagy Konstantin császár (306-337) uralkodásának harmincadik évfordulójára készítették, s hogy a császár ajándékként szolgált egy bizonyos Seuso nevű embernek és családjának. A tálon látható rövid latin vers jókívánság Seuso és utódai számára. A tál középső mezején nagy szakmai tudással kialakított képen egy társaság szabadtéri, vízparti lakomajelenete látható. A készítő felírta a lakoma pontos helyét is: PELSO, ami köztudottan a mi Balatonunk latin neve. Ezt a tényt a kutatók kiegészítik azzal is, hogy ilyen jellegű asztali készletekben szokásos fontos tárgy hiányzik a leletből. A hiányzó darab a tálon is látható lakomák jellegzetes tartozéka: egy háromlábú asztal. Megalapozott vélemények szerint a múlt században a Nemzeti Múzeumba került háromláb ennek a kincsnek a hiányzó darabja, mind kora, mind mérete, mind stílusa alapján. Annak ellenére, hogy a New York-i bíróság másként döntött, nyugodtan tekinthetjük a kincset Polgárdiának is. A kincset Seuso leszármazottai feltehetőleg a hun-germán betöréskor rejtették el az V. század első harmadában, s elmenekültek. Tulajdonosai nem térhettek vissza, így másfél évezredig a kincs a földben maradt.

A következő évszázadokban germánok, longobárdok, avarok voltak a környék urai. Furcsa, hogy Polgárdiból ezideig nem ismer a kutatás az V-IX. századból származó települést vagy temetőt. Bizonyára véletlen műve, hiszen a környék községeiben kerültek elő ilyenek, nem ritkán, 3-4 is egymás közelében, a régi, vagy ma is élő patakok, tavacskák mellett. A korszak egyetlen általam ismert lelete bizánci császár arany pénze (solidus) a Somlyóhegyről került elő.

A honfoglalástól a török korig

A X. századtól a XVI. század közepéig terjedő korszakot Polgárdiban két régészeti és számos írásos forrás alapján ismerjük.

A Magyar Nemzeti Múzeum Hadtörténeti Gyűjteménye őriz egy középkori kardot, négy zablát és öt sarkantyút. A tárgyakat gróf Batthyány Imre adományozta 1884-ben, Polgárdi mellett találták, Erzsébetpusztán.

A már korábban is többször említett Somlyóhegyen 1881-ben lezajlott ásatás leletei is a Nemzeti Múzeumba kerültek. 1881- 1884 között 116 tételt leltároztak be, a tárgyak száma ennél valamivel több volt. Különböző rendeltetésű arany, ezüst, bronz és vastárgyak, valamint kerámia töredékek voltak a leletben. Aranylemezek, arany fülbevaló. Ezüst tálak, pitykék, fültöredék, csat, hajkarikák, fülbevalók, egyszerű karikagyűrűk, fejes gyűrűk vésett dísszel (virágdísz, bárány, sas csillaggal, kereszt). Bronzfeszület, lemezek dísszel, fülbevalók, csengő, csatok, fejes gyűrűk vésett liliommal. Vaskések, patkók, karikák, szögek, olló, kulcsok, pántok, fúrók, sarkantyú, lemezek, csatok. Üvegtöredék. Kő darabka.

Ugyaninnen 1933-ban a Szent István Múzeumba került gróf Batthyány Lajos ajándékeként: vasfokos, vaskés, bronzcsat, bronz fülbevalók, üveg- és borostyángyöngyök. 18 Neumann Sándor ajándéka egy XV. századi bronz buzogány. 1956 júliusában dr. Fitz Jenő végzett leletmentő ásatásokat a kőbánya melletti területen. Eredménye nagyszámú XI-XV. századi kerámiatöredék, vastárgyak és egy bronzlemez volt, a hajdani faluhelyről. Azóta a kőbánya a lelőhely egy részét sajnos megsemmisítette.

Anélkül, hogy elődeink érdemét sértenénk, azt kell mondanunk, hogy a múlt század végi „ásatás” tulajdonképpen jó szándékú „kincskereső turkálás” volt. Erről vallanak egyébként a megmaradt leírások is. Az akkoriban egy egységnek felfogott lelőhelyet azóta sikerült korok és területek szerint szétválasztani. A korábbi korokat már fentebb ismertettem. A középkori leletek egymástól némileg távolabb lévő faluhelyet, templomot (koruk XII-XVI. század) és egy templom körüli temetőt, valamint ettől távolabb egy X-XI. századi temetőt sejtetnek.

A Somlyóhegy északkeleti lejtőjén került elő a több, mint 120 síros soros, X-XI. századi temető. A sírokban talált tárgyakat a keveredés miatt nehéz elkülöníteni az egyéb leletektől. A leletek közül kiemelkedik egy arany S-végű hajkarika. Ez az ékszer a kor kedvelt viselete. Ezüst és bronz változata rendkívül gyakori. Az arany és elektronból készült darabok a vagyonos rétegek jellemzői.

A dombtetőn kőfalakat, kőfaragványokat találtak. Minden bizonnyal a falu temploma és kerítésfala került elő a templom körüli temető sírjaival. Ezek anyagából megint csak ritka tárgyak kerültek elő. A franciaországi Limoges-ban készült zománcok a kereskedők és a szentföldi zarándoklatok révén Európa számos pontjára eljutottak. Ezek birtoklását tehetősb világi és egyházi személyek engedhették meg maguknak. A somlyóhegyi temetőből származik egy limoges-i aranyozott poncolt rézkereszt, amelyet rozettamintával díszítettek és két nagy foglalattal láttak el. 2 3 A Nemzeti Múzeumba került fejes gyűrűk (pecsétgyűrűk) a mellettük talált éremleletek tanúsága szerint XII-XIII. századi temetkezésekből származnak. Itt III. és IV. Béla dénárjai kerültek elő. A gyűrűk pecsétképei néha pusztán díszítések, néha azonban jelképeket ábrázolnak, illetve a királyság hatalmi jelvényeit feltüntető típusok: liljomábrázolások, kereszt és kettőskereszt.

A dr. Fitz Jenő által is feltárt falu másik részlete itt került elő, a templom környékén, szép eszközleletekkel: ásópapucs, sarló, patkó.

Az elmúlt évtizedben kezdődtek el Fejér Megye Régészeti Topográfiájának munkálatai. Az első kötetben Székesfehérvár és környékének tizennégy falva szerepel. Polgárdi ebbe nem került bele, viszont a szomszédos községek közül Jenő, Úrhida, Kőszárhegy, Szabadbattyán és Tác szerepelnek. A régészek a terepbejárások során a Polgárdi északi részével érintkező Somlyóhegyen egymás mellett két nagyterjedésű középkori faluhelyet találtak, mintegy 1,5-2 km² nagyságban. Ez a lelőhely azonos a múlt századi és az 1956-ban előkerült leletek tálalási helyével.

A honfoglalás utáni kor és az Árpád-kor régészeti leletei: XX I. századi temető arany hajkarikás sírral, Árpád-kori templom (ezüst, bronz és limoges-i zománc), nagyterjedésű faluhely - mind arra mutatnak, hogy a somlyóhegyi leletek hátrahagyói a kor rangosabb emberei és szolgáló népük voltak.

A magyar korai középkor írásos forrásait meglehetősen jól ismeri a kutatás. Sajnos az évszázadok viharai (tatárjárás, török uralom, belső háborúk) a dokumentumok java részét elpusztították. A megmaradt írásos adatok azonban megerősítik a régészeti források tanúságát.

A Somlyóhegyi Árpád-kori faluról szép számú forrásunk akad. Az ismert falu neve a középkorban Bökénysomlyó volt. Hartvik győri püspök legendaíró 1100 körül írott Szent István legendájában 1083-ra vonatkozóan írja, hogy a Bökény nemzetség

somlyói családi monostorának egy apáca lakója közreműködött 1083-ban Székesfehérvárott Szent István teste felemelésénél. A helységnév itt Bucan Sumliu, Bukensumlov alakban szerepel.

1262-ben Buken fia Kozma eladja a család Nyitra megyei birtokát.

1268-ban Bökénynembeli Zakariást és a bökénysomlyai monostor prépostját megidéztek Nevegy (Alsónémedi) beiktatásánál. Itt a névalak: Bukensumlua.

1272-ben Bökénysomlyai Járdán comes leánya, Bébi Guga felesége a győri káptalan előtt tesz bevallást. (A comes azidőtájt általánosan használt tisztségnév. Mivel a magas méltóságokat a legnagyobb földbirtokosok töltötték be, a comes társadalmi tartalmat is nyert, tulajdonképpen a világi „nagyságokat”, előkelőket jelentette. A névalak: Bekensomloa.)

1274-ben: ez év szeptember 26-29-e körül a gyermek IV. László hívei itt ütköztek meg a Héder nembeli Henrikfiakkal. A névalak itt: Bukensomla.

1274: egy oklevélben erősíti meg III. László, anyjának Erzsébetnek egy adományát a Győr megyei Árpádon. Itt, mint szomszéd birtokos említetik Buken fia Buken is.

1275: A bökénysomlyai prépostság említetik egy oklevélben. A névalak: Bukensumlou.

1276: a Bökénysomlai egyháznak birtokai voltak Kazsok, illetve a Somogy megyében lévő Szil mellett. A névalakok: Buken Sumlay, illetve Bukuen Sumliafelde.

1278-ban Bökénysomlyai Csépán comes királyi ember a Veszprém megyei Küngösön. A névalak: Bukensumloa.

1279-ben egy oklevélben a bökénysomlyai prépost említetik. Névalak: Bukensumlou.

1290: Buken comes, aki a pozsonyi apácáknak adott, de a tatárok bejövetele előtt visszavett birtokokat unokatestvére Csekleszi Pál fia Kozma és saját fia ifjabb Buken által ismét visszaadta. Ebben szerepel, hogy Bathyan is a Buken család által alapított monostor és templom tulajdonát képezte.

Az Árpád-kori források megerősítik, hogy a mai Polgárdi északi részén hajdan létezett Bökénysomlyó urai és lakói előkelő emberek voltak, saját monostorukkal, országszerte

birtokokkal. Az is kiderül az oklevélből, hogy ha a monostor és község kárt szenvedett is a tatárjárás alatt, mégsem lett romos pusztasággá (1241-42).

1333-ban Bökény nembeli Fülöp fia Fülöp egy, a Somogy megyei Tabon kiadott oklevelében a Szabolcs megyei Demecseren lévő birtokára költöző jobbágyoknak szabadságot ad. A névalak: Bwken.

1334: Károly Róbert Patajon kelt oklevelében Bathyan birtoklásával kapcsolatban határjárást rendelt el. A határ leírásakor ellentmondás nem merült fel, de a szomszédok elmondták, hogy Bathyan falu a Buken nemzetség temploma és monostora tulajdonát képezi. Ezt az iratot 1356-ban Nagy Lajos király megerősíti.

1397: Zsigmond király záloglevele másokkal együtt Somlyót is zálogba adja Kővágó Örsi Györgynek.

Somlyó neve említetik még, mint lakatlan hely 1397-ben, 1398-ban, 1477-ben Somlyó, Solyo alakban. Ugyanígy 1412-ben lakatlan Wegsomlyo.

Mons Somlyó - azaz Somlyó hegy - 1435-ben. Mons Bukensomlya et Sarsomlya 1436-ban. Somló birtok 1436-ban.

Polgárdi mai határában több középkori falu is létezett.

Egy másik faluhely: Cinca. 1212-ben Baracska nembeli Ipolit felesége, Margaretha a baracscai egyháznak adja cincai birtokát 2 ekére való ökörrel, 4 rab cseléddel (Feled, Zala, Culid és Bugur), 4 szőlővel és egy művelőjével (Foncheca - talán Fánicsik?), valamint 50 ökröt és egy kanászt.

Polgárdira vonatkozóan az Árpád-korból mindössze három forrást találtam. Egy oklevél említi 1277-ben Pulgar névalakban.⁴³ Fehérvár, Szolgagyörvár és a hercegség földje volt a falu, amelyet lakatlan állapotban IV. László király 1277-ben Bökény nembeli Jakab comesnek adott, ezt az adományt III. Endre 1292-ben újírolag megerősítette. 1277-ben Csősz határosaként említik. A falu feltehetőleg a tatárjárás idején vált pusztá, lakatlan helyé. A névalak: Pulgar.

1382: november 30-án a fejérvári keresztések előtt Simontornyai István, azelőtt vajda, néhai Simontornyai Dénes vajda fia kiegyezik Ugali Miklós leányával, mint akit Bathyan, Polgárdi és Zamárd birtokok után a leánynegyed megillet. Itt kiderül, hogy a

nevezett birtokok Buken Péter bánéi voltak, akitől hűtlenség miatt azokat a király elkobozta.

1397: június 3-án Zsigmond király másokkal együtt Polgárdit is zálogba adta Kővágó Örsi Györgynek, aki később a Bathyan falu neve után felvette a Batthyány előnevet. Kolostort is említenek mellette.

1398: december 27-én a királyhoz való hűsége miatt a korábban zálogba adott birtokokat Zsigmond örökbe adományozza és eladja Kővágó Örsi Györgynek, Miklós fiának és örökösének. Ezek között van Polgárdi népes és Somlyó lakatlan puszta is. A beiktatásra december 31-én került sor a veszprémi káptalan által.

1399: február 16-án kelt Esztergomban kiadott oklevelében Zsigmond király Kővágó Örsi Györgynek és utódainak pallosjogot ad birtokain, így Polgárdiban is.

1401: május 24-én battyáni, polgárdi és csab dai jobbágyai, valamint Valko András kanonokok és a fehérvári káptalan fővenyi jobbágyai között nézeteltérés támadt. Történt ugyanis, hogy Valko András kanonok és fővenyi jobbágyai éjnek évadján elhajtották az előbb mondottak marháit. A három falu a tolvajok után eredt. A két társaság Fövény falu templománál akasztotta össze a bajuszt, amely olyannyira sikeredett, hogy Valko András kanonok is megverettetett, megsebeztetett. A szigorú ítélet a feleket kölcsönös bocsánatkérésre kötelezte, valamint a templomot újra kellett szentelni.

1410: június 14-én Zsigmond király Chapi András kérésére néhai Kővágó Örsi György, másképp Batthyány fiait, Lászlót és Albertet Bathyan, Polgárdi, Somlyó, Csabda és Diós birtokában megerősíti.

1412: Szent György-nap utáni pénteken Diósgyőrben kelt oklevelében Zsigmond király elhalasztja azt a határjárást, melyet Polgárdi (Chapi András valamint Kővágó Örsi Batthyány László és Albert birtoka), továbbá Füle, mely Benedek fehérvári prépost birtoka között rendelt. Az oka, hogy a kirendelt királyi biztos Rozgonyi Simon az ő mennyegzője miatt a kitűzött napon azt nem eszközölheti.

1412: egy okiratban a Fehérvár melletti gyűlésen Garai Miklós nádor az alispán és a szolgabírák tanúskodására bizonyítja, hogy Somlyó község Polgárdihoz tartozik.

1421: Perényi Péter országbíró elrendeli, hogy Polgárdi és Nagy Füle között, mely utóbbi a fehérvári káptalané határjárás tartassék.

1435: Batthyány Albert özvegye, Klára asszony kérésére Palóczy Máté nádor rendelt el határjárást Füle, Polgárdi és Somlyóhegy között.

1435: Zsigmond király rendelt el egy határjárást az örökösök kérésére Bathyan, Somlyó és Polgárdi között.

1436-ban Zsigmond király 1435. évi parancsára a király embere, a székesfehérvári keresztes konvent hites személye, a felsorolt szomszédok előtt az Örs-i család Battyán, Polgár, Somlyó falvak közötti birtokait határjárásan megállapították, erről oklevelet adtak ki. Erről 1589-ben másolat készült, amelyet a XVIII. században leegyszerűsítve másoltak át a Nádasdy család levéltárában.

1445: július 21-én a fehérvári káptalan előtt Batthyány Albert özvegye, Klára asszony több birtokrészt, köztük Polgárdit is zálogba adta azon okból, hogy leányai Erzsébet, Anikó neveltetésére, ruházására és kiházasítására pénze legyen.

1476: Mátyás királynak augusztus 3-án Budán kelt levele szerint a király megerősíti a Batthyányakat a korábbi birtokaikban, így Polgárdiéban is.

1477: a budai káptalan június 25-én kelt oklevele újfent beiktatta a családot a korábbi birtokokba.

1498: a Batthyány család leszármazottai megállapodván a másik fél örökösivel a korábban kényszerűségből elzálogosított birtokokat teljes egészükben tehermentesítve visszaváltják.

1513: Ulászló Mátyás király oklevele alapján újfent megerősíti Batthyány Boldizsárt és Benedeket birtokaikban, így Polgárdi és Somlyó birtokában is.

A község középkori névalakjai: Pulgar (1227), Pologar, Polgár, Polgaar (1397, 1421, 1435, 1464), Palagar (1436), Polgary (1435, 1448, 1489), Polgardy (1506). Polgárdi a XV. században újabb fellendülésnek indult, ebből a századból ismert a Szent János evangélista tiszteletére felszentelt plébániatemplom. Hunyadi Mátyás uralkodásának időszaka (1458-1490) gazdasági stabilitást eredményezett. A mohácsi csatavesztést (1526) követő esztendőök minden korábbinál jelentősebb megpróbáltatást eredményeztek. Azt követően, hogy a törökök 1543-ban elfoglalták Székesfehérvárt, Polgárdi lakóira többszörös terhek hárultak.

Egyszerre és egyidőben „szolgálták” a török földesurat és a Batthyány családot. A település a török közigazgatás kiépülését követően a székesfehérvári náhije része lett. Fejér megyének azon területéhez tartozott, ahol időszakonként a palotai (Várpalota) és a veszprémi vár magyar helyőrsége fennhatóságát érvényesíteni tudta, még azon viszonyok közepette is, hogy Fejér vármegye magyar közigazgatása 1543-ban megszűnt, s újjászervezésére a török hódoltság alatt nem is került sor.

A Sárvíz jobb partján elterülő települések nem kerültek el a magyar közigazgatás figyelmét. Polgárdi hol a palotai vár, hol Veszprém megye „felügyelete” alá tartozott. A török uralom első évtizedei viszonylagos béke közepette teltek. A lakosság megismerte a kétfelé történő adózás terheit. A török földesúrnak megadták a terménytizedet, s évente 50-60 Ft földbért és fejadó címén közel 80 Ft-ot fizettek. Természetbeni szolgáltatásaik közé tartozott, hogy 38 szekér tűzifát szállítottak a Székesfehérvárott állomásozó török helyőrségnek. A magyar földesúrnak, a Batthyány családnak terménykilenceddel tartoztak.

Súlyos terhet jelentettek a katonai erődítési munkák, hol a török rendelte Székesfehérvárra, hol a magyar katonaság Palotára a lakosságot. Az adók és szolgáltatások mellett az erődítési munkák teljesítése igen nagy terhet jelentett. Nemcsak a kézi erőt, hanem az igavonó állatokat és a szállító eszközöket is igénybe vették.

1572-ben Damján Györgyöt, Damján Antalt, Damján Ambrust, Király Mártont, Király Kelement, Márton Jánost, Dús Pált, Vanda Orbánt, Jákó Tamást, Péter Mártont és Nagy Istvánt rendelték Székesfehérvárra.

Batthyány Ferenc a katonai terhek csökkentését kérte a palotai udvarbírótól. Újfalussy Ferenchez 1557-ben írott levelében a polgárdi jobbágyok panaszait sorolta fel. A földesúr megbízottja, Kiliti János személyesen is felkereste Újfalussyt. 1569 tavaszán Thury Benedek palotai várkapitány 40 jobbágyot 4 szekérrel rendelt a vár megerősítésére. A terhek csökkentését kérték, de eredménnyel nem jártak. Batthyány Boldizsár közbelépése sem hozta meg a várerődítési munkák csökkenését. Elkeseredett hangú levélben kérték Polgárdi lakói a földesurat: „nékik jobb volna, ha őket valahogy Palotától elválasztaná”.

A nyugat-magyarországi területek védelme szempontjából oly fontos palotai és veszprémi vár megerősítési munkáiban csökkentést jobbágyainak a földesúr sem

érhetett el. Thury Benedek várkapitány mind fenyegetőbb hangon követelte a katonai terhek teljesítését. 1569 nyarán az alábbi tartalmú levelet küldte a községbe: „Te Polgárdi Bíró, hagyom és parancsolom neked, hogy mihelyt ezen leveletem láthatod, azonnal, minden késedelem és mulasztás nélkül húsz gyalog embert és két szekeret küldj, mert ha ezt elhallgatandjátok, bizonynal elhiggyétek, hogy olyan büntetést szenvedtek, melyet igen csak reményleni sem tudhattok.”

Fennmaradt „az nagy szegénységben élő jobbágyok” kérelme Batthyány Boldizsárhoz is. 1570 december utolsó napjaiban kelt levelükben felsorolták, hogy 13 szarvasmarhát adtak, 25 forint és 50 dénárt fizettek adóba. De azon különleges kérést, hogy két vizát (rendkívül ízletes halfajta) is küldjenek, teljesíteni nem tudták, annak ellenére, hogy „eleget bolyongtak a Duna mindkét partján érette”.

A XVI. század második felében rendkívüli terhek nehezedtek a lakosságra. Hol a török, hol a magyar földesúr és katonai hatóságok követeléseit teljesítették. A település békéjét, a lakosság biztonságát ily módon teremtették meg. Polgárdi a Sárvíztől nyugatra fekvő települések között népességét, gazdasági erejét tekintve a jelentős falvak sorába tartozott. Ennek igazolására idézzük a török forrásokat. Az 1570-es években a török földesúr bevétele Polgárdi faluban a gabonatermésből, a must és más termények tizedeiből meghaladta a 40 ezer akcsét. A székesfehérvári náhije részletes összeírásából már arra is következtethetünk, hogy a lakosság elsősorban gabonatermesztéssel foglalkozott. Búzát, árpát és kétszerest (búza és rozs keveréke) vetettek. Jelentősnek mondható a szőlőművelés, hiszen a musttized meghaladta a 17 ezer akcsét. A családok len- és kendertermesztéssel, méhészettel is foglalkoztak.

Az adóösszeírásban feltüntetett családfők: Bán Benedek, Halápi Kelemen, Pál István, Pál Miklós, Tar Péter, Varga Ferenc, Szabó Antal, Borbás Péter, Deák Antal, Ádám György, Files András, Vér Demeter, Kiss Imre, Hestele István, Vér Imre, Tóth István, Mészáros Lukács, Dunai János, Vér Pál, Varga Ambrus, Kiss Pál, Kiss Tamás, Magyar András, Arácsi Balázs, Damján Ambrus, Damján Ferenc, Bogyó Imre, Egon Ferenc, Király György, Vági Boldizsár, Bakó Tamás, Tóth Mihály, Kátai Ambrus, Vér Benedek, Nagy Gergely, Damján Antal, Sebők Mihály, Kiss Simon, Tóth Tamás, Mészáros Simon, Nagy Mór, Nagy Ádám, Nagy Pál, Ihász Gergely, Nagy Rezső, Tóth Albert, Bakai Ferenc, Jó Márton, Damján Balázs, Damján Imre, Eszterhás György, Nagy Antal, Kiss Benedek, Nagy János, Kiss János, Dékán János, Eszényi István, Kiss Gergely, Kiss István, Kalmár Sebestyén, Váci Márton, Aszalát István, Váli Miklós,

Sümegei Gergely, Kemény Imre, Király György, Pető Jakab, Darabos András, Lőrinc György, Győri György, Nagy Bálint, Szentmihályi László, Halápi Lőrinc, Pándi Jakab, Kiss Mihály.

A 75 adózó családfőt tekintve a XVI. század utolsó harmadában Polgárdi lakossága megközelítette a 400 főt.

Székesfehérvár a budai vilajet egyik szandzsáksági székhelye volt 1543 után. A város egyúttal a fehérvári náhije (a török közigazgatás legkisebb területi egysége) központja is volt. A város szűkebb körzete több ma is élő, vagy már elpusztult falut mondhatott magáénak. A mai megye területének kb. egyötödét foglalta magában a Sárvíztől nyugatra. Ezen falvak (pl. Csurgó, Almás, Csór, Keszi, Szentmihály, Pentele, Battyán, Szentmárton, Füle, Polgárdi, Lepsény, Keresztúr) adója biztosította a török katonaság várbéli ellátását. A termények zavartalan betakarítását a környék kisebb erődítményei felügyelték. Csíkvár mellett egy rövid ideig Polgárdiban is volt egy palánkvár.

1546: többek között Polgárdi lakói is adót fizettek, valamint a must tizedét, melyet a bíró fizetett be.

1563, 1566: a Polgárdi lakosok fejadóját említik 52 ház után kiróva.

1570: A székesfehérvári szandzsák hász- és tímárjavadalmainak összeírása Polgárdiból a gabonatedekből, a must- és más tizedekből bevétel évente 40 ezer (akcsét).

1572: A török kincstári defterekben említik, hogy a fehérvári vár építésére Polgárdiból kirendelt napszamosok: Damján György, Damján Antal, Király Márton, Damján Ambrus, Király Kelemen, Márton János, Dúzs Pál, Vanda Orbán, Jákó Tamás, Péter Márton, Kiss István és Nagy István voltak, 6-8 napot szolgáltak. Ugyanezen évben később még 11 napszamosot adott a falu.

1572: Csíkvárra magyar vitézek törtek, azonban a török a támadást felfogta, sőt a magyar vitézeket üldözőbe is vették és Polgárdin túl üzték őket.

1574-1595: A székesfehérvári náhije részletes összeírása Polgárdi falut, Szilágy- és Somlyópusztát említ.

1660-as évek: Egy Polgárdiban letelepedett családot, melynek tagjai a királyi Magyarországról kerültek ide, a török rendkívül bizalmatlanul fogadott, sőt a csíkvári

gáton fel is tartoztatták, majd a csíkvári palánkba vitték őket. Később a kajári jobbágyok kezessége mellett engedték őket szabadon.

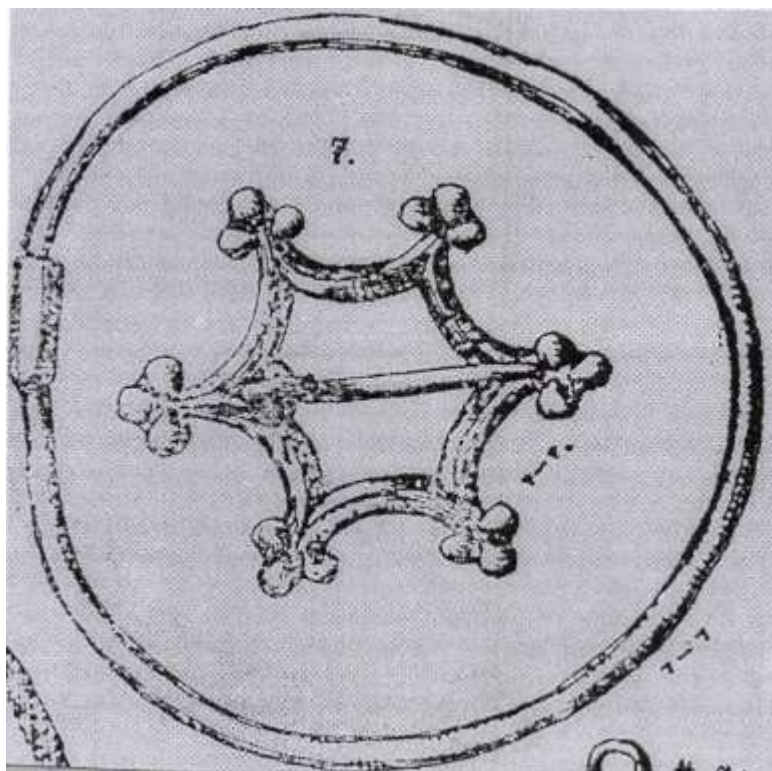
1683: A Sármellék jobbágysága a török túlkapásai ellen úgy is védekezett, hogy a polgári hatalomba török tiszteket hívott meg. A polgárdi és battyáni jobbágyok 1683-ban Kurt Amhát és Musztafa székesfehérvári olajbégeket alispánnak és szolgabírónak kiáltotta ki. A két török „hivatalnok” közbejöttével határjárást is tartottak Polgárdi, Battyán és Füle között.

Fejér megye újkori települési képe a török uralom következménye. A középkori virágzó vidék elvadult, számbelileg is nagy volt a fogyatkozás. Az 1696-ban összeírt helységek bár nyomorúságosan, de léteztek a török alatt is. Fejér megyében 1494-ben 3090, 1495-ben 3068 portát számoltak össze. A török uralom végén, az 1696-ik évi összeírásnál csupán 17 portát tudtak meghatározni. Fejér megye a török uralom előtt sem tartozott a legsűrűbben lakott területek közé. A Hunyadiak korában megyénkben 430 helység volt, a nála kisebb Tolnában 560.

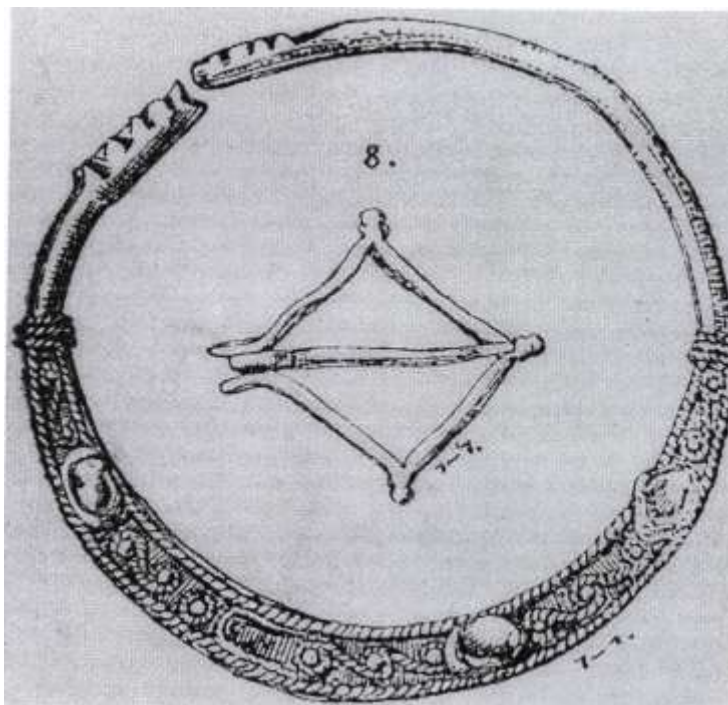
Fejér megye területe 1526-tól kezdve állandó hadfelvonulási terület volt. Nem szabad azonban azt hinni, hogy a másfélszáz év alatt a lakosság rendszeres irtása folyt. A nyugalmasabb időszakokban az elpusztult falvakat újjáépítette a visszaköltöző, vagy az újonnan letelepedett lakosság. A földeket ismét művelni kezdték, kétfelé adóztak, mígnem egy-egy portyázó csapat vagy a felvonuló hadsereg tönkre nem tette munkájukat. Élő és halott falvak váltogatták egymást szinte évtizedenként.

1543-ban Polgárdiban 10 portát, 17 szegényt és 6 desertát írtak össze. 1581-ben 9 porta volt a faluban.

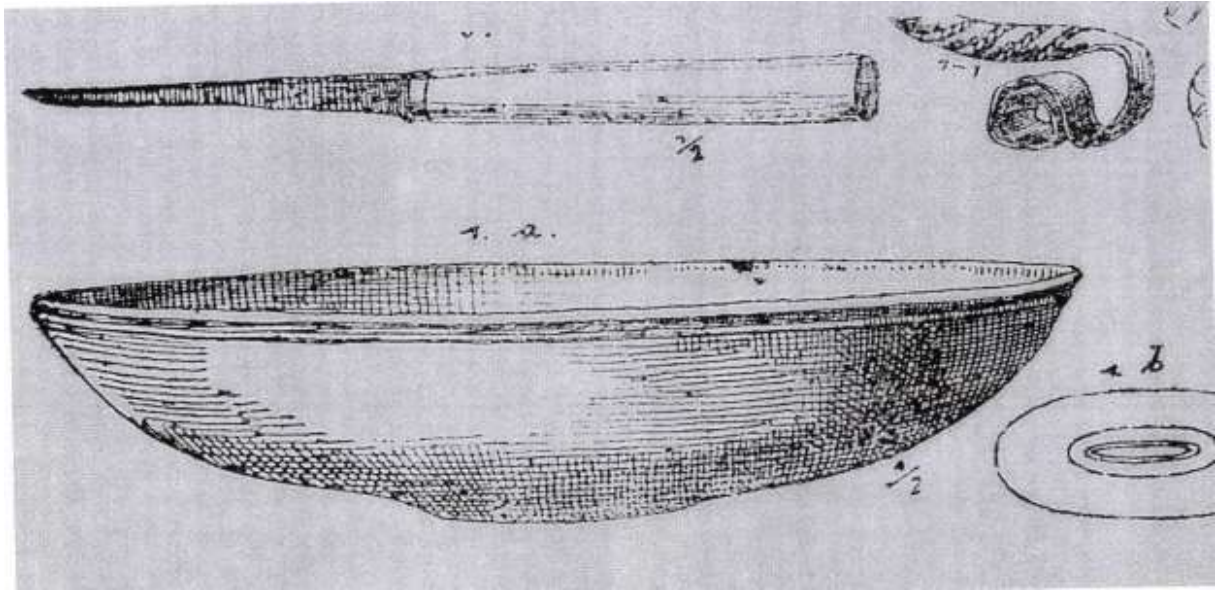
A 15 éves háború viharában a helységek legtöbbször elnéptelenedett. A benépesedés lassan indult meg. Polgárdiban 1638-ban 1 porta, 1647-ben 4 porta volt. Az 1685-ben készült összeírásban Polgárdi 38 lakott és 42 lakatlan házzal szerepel.

Gótikus ruhacsat és karperec a XV. századból. Somlyóhegyi lelet

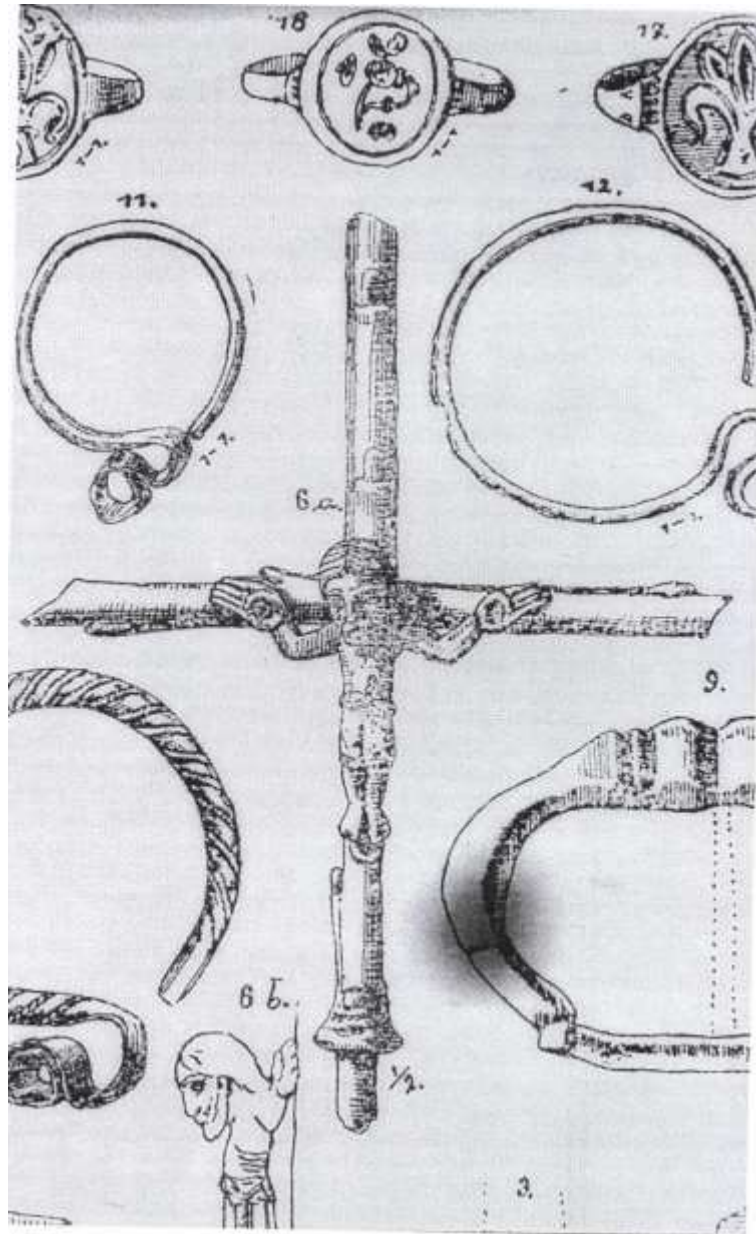

Karkötő és ruhacsat a XV. századból. Somlyóhegyi lelet

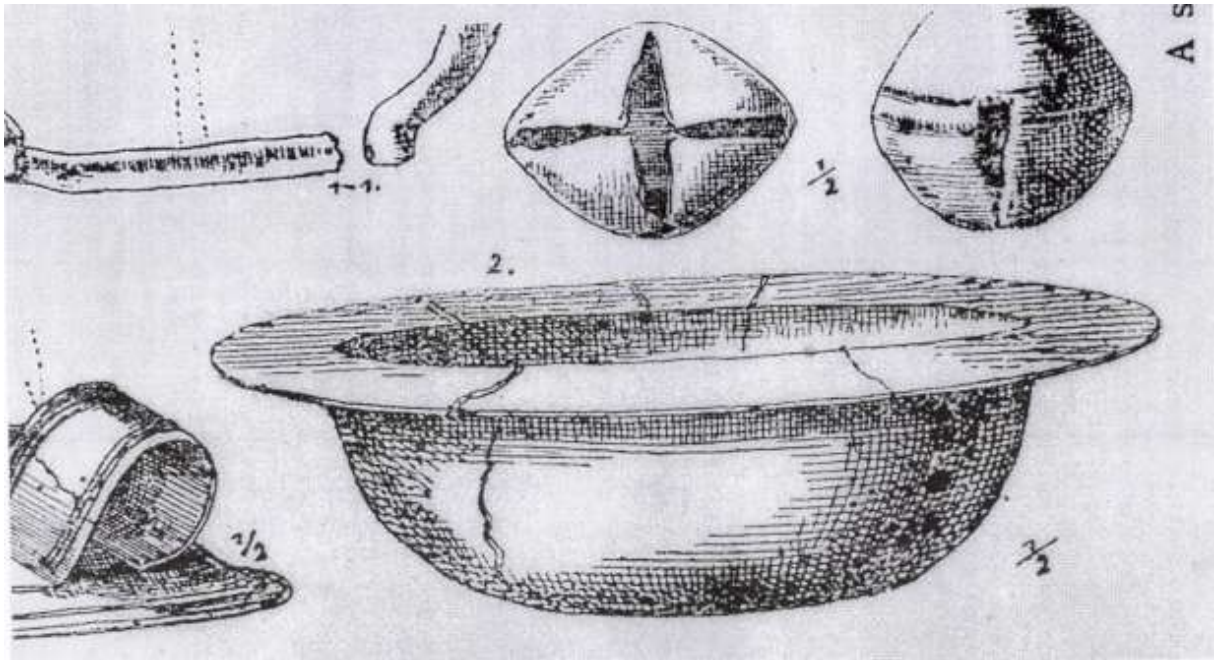

Bronztál és csontnyelű vaskés

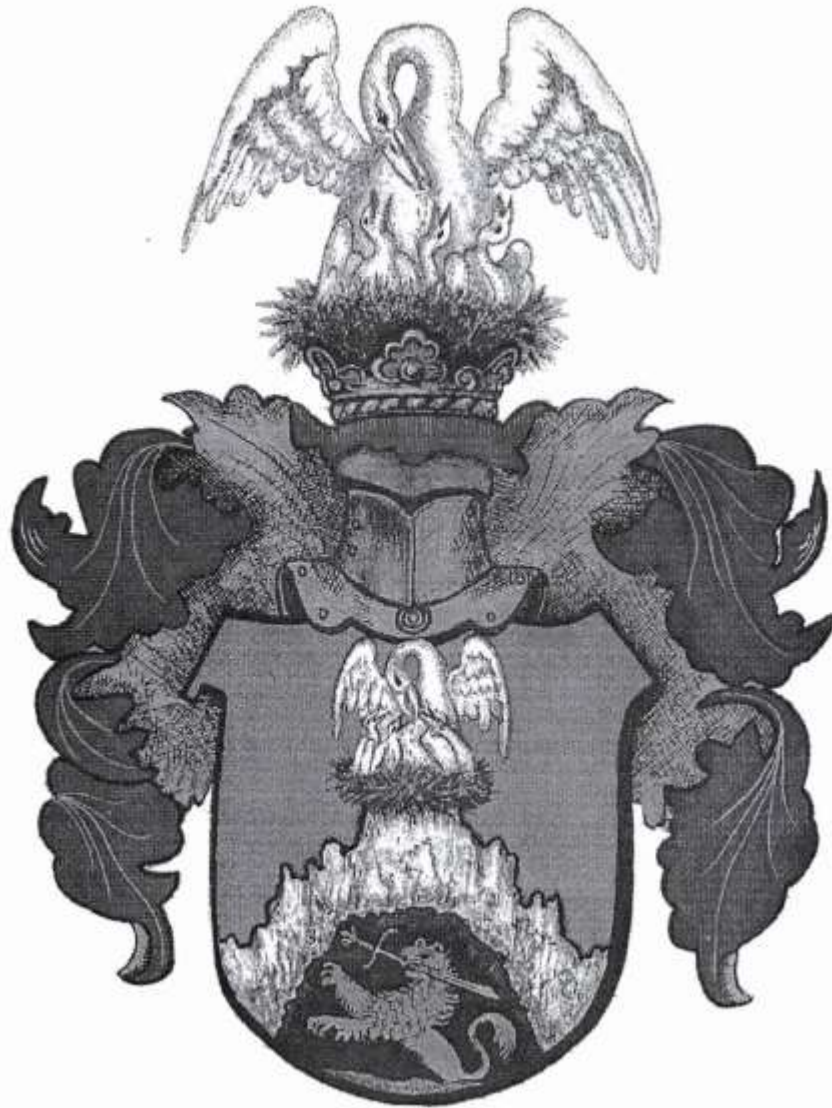

Korpusz a XIV. századból, S-végű hajkarikák (XIII. század) és pecsétgyűrűk (XIII. század)

Réztál és bronzcsengők a XIV-XV. századból

A Batthyány család címere

Gróf Batthyány Ádám dunántúli főkapitány

A török kivonulása Székesfehérvárról 1688-ban